

citiranje ulice

ili kratak ispis o suvremenoj njemačkoj poeziji — poeziji
nove subjektivnosti

Dražen Karaman — Branko Maleš, GOETHE U SAMOPOSLUŽIVANJU Biblioteka QUORUM, Zagreb, 1988. str. 358

miroslava vučić

Kada se podastra na uvid (i čitateljski i kritičarski) sve knjige objelodanjene pod označkom »Quorum« i kada se uzmu u obzir sve osobine našeg žalosnog i sterilnog izdavačkog trenutka, e onda svakom, pa i onom površnjem, prakticu literarnih zbivanja postaje jasno značenje postojanja ove mlade biblioteke. Pošto ne kanimo u ovom tekstu »brbljati« o svim knjigama objelodanjem u IV kolu biblioteke »Quorum« (Mladen Kožul, Spas i druge priče i Krešimir Mićanović, Dok prelazim asfalt i Hrvoje Pejaković, Prostori pisanja; Matanović — Bogićić — Bagić — Mićanović, Četiri dimenzije sumnje; D. Karaman — B. Maleš, Goethe u samoposluživanju, Krešimir Bagić, između dva snažna dima) već oštircu svog spisateljskog pera usmjeriti na Karamanovog i Maleševog »Goethea« predlažemo da uvdio dio teksta shvatimo kao blitz skiciranje književne situacije u kojoj se pojavila knjiga izuzetne vrijednosti. Izbor iz suvremene njemačke poezije naslovljene »Goethe u samoposluživanju«, nai-

me.

Objelodanjivanje ovog izbora uz vrlo instruktivan predgovorni esej sve zanimljivijeg prevodioca Dražena Karamana značajan je iz najmanje dva razloga. Evidentno je da jezične barijere uvelike utjecu na (ne)poznavanje književnih prilika drugih jezičnih sredina. Jezično i stilski kvalitetni Karamanovi prijevodi uz vrlo informativni autorov esej donekle ispravljaju »grijeha« čitalaštva, koje na njemačkom jeziku nije uspjelo »pratiti« zbivanja u njemačkoj literaturi 70-ih godina.

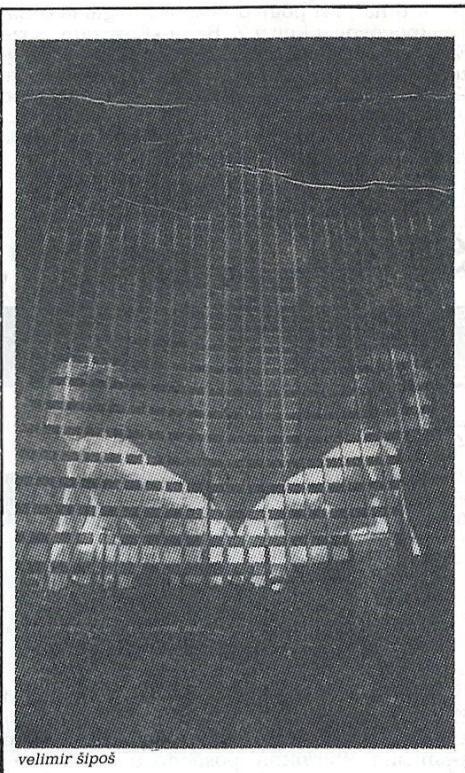
Drugi razlog zbog kojeg smatramo da je objavljanje ove knjige dobrodošao izdavački poduhvat jest svakako mogućnost uspostavljanja veza između poezije »nove subjektivnosti« i mladeg hrvatskog pjesništva. Esej bi mogao ostvariti i skidanje recepcijiskih sjenki s »hermetične« i »nerazumljive« mlade hrvatske poezije. Izbjegavajući procese daljnog obrazlaganja teza zbog kojih mislimo da je »Goethe u samoposluživanju« knjiga velike vrijednosti koja će zasigurno odigrati veliku ulogu u čitateljskim i kritičarskim krugovima, upuštamo se u priču koja će govoriti o situaciji koja je uvjetovala razvitak suvremenog njemačkog pjesništva označenog kao: nova subjektivnost, nova introversnost, nova senzibilnost ili književnost nove privatnosti.

RASKID S TRADICIJOM

»Popularistička tendencija« koja se razvila u drugoj polovini šezdesetih godina (pored toga što je ostala dominantnom i u narednom desetljeću i što je uvjetovala popularnost poezije i u poslijeratnom razdoblju) učinila je presudan korak u procesima usmjerenim na raskidanje s tradicijom. Ta grupa liričara u većini je bila okrenuta pop-artističkoj i angloameričkoj književnosti a dijelom prema političkoj poeziji predratnog razdoblja. Istodobno s njom razvija se i tzv. konkretna poezija. Koliki je bio njen značaj najbolje pokazuju brojne antologije konkretničkih tekstova (koje su priredivali od 1966. autori poput: Eugena Gomringera, Ernesta Jandla, Helmuta Heissenbüttela i Franza Mona — koje su pružale pored povijesnog pregleda konkretničke poezije i njene razvojne mogućnosti. To što je značaj konkretnе poezije tijekom sedamdesetih opadao i nije toliko bitno za ovo izlaganje. Bitno je to što je mlađa generacija liričara usvojila nešto od »tekovina« konkretnista. Tu prvenstveno mislimo na postupak citata i montaže te korištenje »nadenog« jezičnog materijala. Jedna od njihovih bitnih osobina jest zasigurno politizacija i ponovno probudjen interes za socijalnu problematiku.

POLITIČKA LIRIKA 60-ih

Pronaleženje što je moguće manje artificijalne formulacije postavio se kao imperativ za autore poput: Nicolasa Borna, Rolfa Dietera Brinkmana, Güntera Harburgera i Friedricha Christiana Deliusa. Poesija ove skupine pisaca bila je poezija inspirirana aktualnim političkim zbivanjima i svakodnevnim stvarima. Procesi demokratizacije pjesme (Jürgen Theobaldy) uvjetovali su poređ imperativne komunikativnosti i veću čitanost poezije što je nastalo kao produkt činjenica koje su govorile da za razumijevanje ovakve vrste poezije nije bilo potrebno nikakvo predznanje. Karaman piše: »Pjesmu iz "laboratorije snova", koja je često tematizirala samu sebe, zamjenila je poezija plakatnog karaktera, čije su teme i motivi potjecali iz svakodnevnog života.« Tome u prilog

Velimir Šipos

i Höllererove teze o tzv. *dugoj pjesmi* iz 1965. u kojoj su se sastajali podjednako suptilni i književni s trivijalnim i svakidašnjim izrazima. Sasvim je uočljivo, pogotovo kod mlađih autora, izvanestetička intencija i želja za izravnim političkim djelovanjem. Takve ambicije automatski su određivale poeziju koja je bila izrazito vezana za stvarnost i predmet. U središtu je bila politička poruka a ne lirska subjekt. Njena krajnja točka razvoja vidljiva je u tzv. *agitprop lirici*. Tih godina dominacije politizirane lirike uočljiv je napor razlikovanja politička lirika i politički uporabljive lirike. U svakom slučaju uspostavljanje differentie specifiche nije bilo nimalo jednostavno pošto je osobina i jedne i druge poezije bilo: ukazivanje na društvena proturječja, reagiranje na aktuelne dnevne događaje i želja za djelovanjem na svijest čitalaštva. Želeći riješiti navedeni problem Herder je zabilježio slijedeće: »Differencija specifica između politički uporabne lite-

rature i političke lirike leži isključivo u strukturi izraza, koja u prvom slučaju upućuje na praktički ili kolektivni subjekt, odsudno oblikovan odredenom političkom praksom, dok u drugom slučaju i kod iskaza ekstremno usmjerenih na objekt uvijek upućuje na lirske subjekte. Agitprop — autori i teoretičari političke tekstove načelno shvaćaju samo kao dio organizirane političke djelatnosti, što za ostale autore politiziranih tekstova vrijedi možda dilemom u velikoj mjeri, ali nipošto isključivo. Politička restauracija 70-ih godina uvjetovala je produkcijsko opadanje i unošenje nekih novih elemenata u poeziju.

AMERICAN POEM IN THE GERMANY LITERATURE

Početkom 60-ih njemačka literarna javnost upoznaje se s novom američkom lirikom. To upoznavanje s tzv. anti — literaturom (čije su glavne osobine: napuštanje tradicije, odbacivanje racionalnosti, gubitak vjere u kontinuitet i negiranje starih vrijednosti) nije ostalo bez trača u njemačkom pjesništvu.

Sklonost američke književnosti 60-ih nasprom subkulturnih žanrova: westernu, znanstvenoj fantastici, stripu, kriminalističkom romanu i porno literaturi vidljiva je u djelima ravnog R. D. Brinkmana, Jürgena Theobaldya i Petera Paula Zahla. Analiza ili kritičko čitanje njihovih ranih tekstova upućuje na postojanje osobina koje možemo označiti:

1. Prevrednovanjem trivijalne mitologije
2. povezanošću s kultom droge i rock glazbe
3. inzistiranjem na žargonskoj formulaciji
4. tematiziranjem seksualizma

Zaustavljujući se na imenovanju odrednica po kojima se razlikuje njemačko pjesništvo od američke literature, Karaman čitalaštvo uvodi u 1974 godinu. Godina je to u kojoj je retrospektivno utvrđena promjena tendencije u suvremenom njemačkom pjesništvu. Za skupinu pjesnika čija se poetika može označiti odrednicama kao što su: nova subjektivnost, nova introversnost itd. od velikog značenja je 1968. godina i pojavljivanje reprezentativne antologije Jürgena Theobaldya naslovljene »Ipak se krećem... Pjesme prije i poslije 1968«. Oznake iz naslova antologije upućivale su na pjesnike odnosno mladu generaciju pjesnika čije su prve zbirke objavljivane početkom 70-ih godina ali i na one koji su već 60-ih igrali značajnu ulogu i u čijim se djelima mogla ustanoviti kvalitativna promjena.

POEZIJA NOVE SUBJEKTIVNOSTI

Želimo li odmah uputiti na kvalitativne promjene poezije nove subjektivnosti recimo da se u poeziji počelo govoriti o »privatnim opsiscima i unutrašnjim porivima. Velike teme razmatraju se sa stanovišta subjekta. Težnja pjesnika usmjerena je na uspostavljanje osobnog odnosa naspram svakidašnjice«.

Premda su autori počeli govoriti o sebi njihovo govorenje je još uvijek sadržavalo političke stavove tako da okretanje ka subjektu ne treba izjednačavati s odustajanjem od društveno-političke angažovanosti. Jürgen Theobaldy govorí o subjektu »kao socijalnoj veličini« koja je »prožeta društvenim proturječnostima«. Diferentija specifica nove poezije na jednom mjestu »definira« na ovaj način: »subjekt i njegov život ne odvajaju (se) od političke povijesti, te je upravo to razlikuje od subjektivnosti sva-ke vrste.«

Da autori nisu govorili samo u svoje ime i da njihov subjekt nije označavao »ja« nego »mi« ponajbolje potvrđuje Peter M. Stephan koji na jednom mjestu kaže: (...) Pjesnici polaze od vlastitog, singularnog i izoliranog iskustva i stiliziraju ga u životni osjećaj čitave generacije, čak epohe.«

Pjesmu »Mona Lisa« pjesnika Romana Rittera možemo označiti »protestom« protiv »utučenog, plačljivog i melankoličnog tona poezije«. Klaus Konjetzky, Godehard Schramm, već spomenuti R. Ritter 1975. godine postavljaju zahtjev za pozitivnošću. Međutim, tu pozitivnost ne bismo smjeli shvatiti kao svojevrsnu sporazumnošću s postojećim već kao postavljaju jedne nove perspektive koje bi autori u poeziji mogli otvarati. Boreći se protiv poezije koja se bavi samo »naličjem života« gore navede-

ni autori željeli su stvarati alternative i protuslike. Imperativ postaje smanjivanje razmaka između doživljaja i pjesme ili kako sam Theobaldy kaže: »... pjesmu (treba) priljubiti uz njen predmet, ispisati mu je na tijelo. Pjesmi (treba) udahnuti što je moguće više stvarnog života, (u nju treba) uključiti sve naše nečiste snove i strahove, naše svakidašnje misli i iskustva, raspoloženje i osjećanje.«

Brinkmannova pjesma »Aparat za limundu« ponajbolje pokazuje jednu od osobina poezije nove subjektivnosti za koju su se najviše »kačili« književni kritičari. Riječ je o tzv. postupku asocijativnog nizanja. Karaman kaže: »Često se stvari prikazuju kao da su snimljene filmskom kamerom i preslikavaju bez komentara.« Zamjerke kritičara (Jörga Drewsa, npr.) kao što su: nedostatak refleksije, koketiranje s pasivno receptivno-promatračkom dokumentarnom pjesmom, reproduciranje banalnih činjenica itd., ispisivači i praktici poezije nove subjektivnosti su odgovarali tezom koja je naznačavala da poezija nove subjektivnosti ne želi biti transparentom ni za što drugo osim upravo za ono što predstavlja. Tome u prilog navodeni su i najosnovniji »postulati« poetike nove subjektivnosti kao što su:

1. poetizacija partikularnog isječka stvarnosti
2. prikazivanje odnosa subjekta prema vanjskom svijetu putem osobnih doživljaja
3. formuliranje provjerljivih i za svakog važećih iskustava
4. bavljenje problemima i iskustvima osobnim za određeni naraštaj.

Ova posljednja navedena osobina uvjetovana je opisivanje tipičnih životnih postaja (tipičnih, naravno, za određeni naraštaj) kao što su: stan, ulica, kafić, rock koncert ili kino, npr. U lirske inventar pored predmeta iz svakodnevnog predmetnog svijeta kao što je jukebox ili automat za cigarete, npr. ulaze i mitologemi potrošačkog društva. Tu prvenstveno mislimo na: filmske i rock zvijezde, junake iz stripa i subliterature. Premda je poetizacijom dogadaja iz svakodnevnog života ova vrsta poezije recepcijiski jaz između čitatelja i same pjesme svela na najmanju moguću mjeru, s druge strane je zbog »posudbe« kodova osobenih za druge medije otvorila mogućnost govorenja o određenoj uvjetno rečeno hermetičnosti koja je označavala poeziju nove subjektivnosti. Hermetičnost bi bila moguća kod čitatelja čije je čitalačko ili slušačko (poznavanje pop — glazbe i kulture, uopće) iskustvo i kvalitativno i kvantitativno slabije od iskustva kojeg donosi ta vrsta poezije.

Odustajući od uglačane i ulickane tzv. tradicionalne lirike ispisivači poezije nove subjektivnosti u svojim poetskim tekstovima su odustajali i od njenih »zanatskih« osobina kao što je metar, rima, podjela na strofe itd. Ova nabrojana »odustajanja« priskrbila su joj i jednu novu osobinu. Sličnost prozi, naime. Nezadržavajući se odviše dugo na lamentacijama o ispravnosti i ovjerljivosti spomenute teze, naše govorenje o suvremenom njemačkom pjesništvu završit će citatom J.Theobaldya koji savsim izravno iznosi svoj stav o odnosu poezije i proze. »Upravo jednostavan jezik zahtijeva stringentnu organizaciju. Pogrešna riječ, suvišan izraz još uvijek ranjavaju pjesmu, što može biti utoliko smrtonosnije, što je pjesma kraća. Ona tada gubi svoju poetsku napetost koja je još uvijek razlikuje od proze i bez koje bi prijelom redaka bio besmislen.«

POST SCRIPTUM

Pridružujući svoj afirmativan vrijednosni sud, usmjeren na valorizaciju izbora poetskih tekstova, najmarkantnijih autora zapadnonjemačke nove subjektivnosti (koji najadekvatnije predočavaju, sada već raslojeni i narušeni, pjesničku orijentaciju), izrečenom sudu o predgovornom Karamanovom eseju zaključujemo: — »Goethe u samoposluživanju« jedno od najljepših »Guorumovih« čeda je i te kako opravdao svoje oknjiženje kako zbog svoje informativnosti tako i zbog snažnog čitateljskog užitka kojeg pobuduje kod svakog iole ozbiljnijeg praktičara literarnih zbirkava.

Užitka koji nas motivira na ponovno iščitanje poezije Branka Maleša, Zvonka Makovića, Delimira Rešickog, Branka Čegeca i Gorana Rema.

znakovi vremena

Ivan Čolović: VREME ZNAKOVA, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1988.

aleksandar badnjarević

Bezbrojni su pokušaji pisaca da pred svoje čitaocu iznesu suštinu stvari, pokušavaju to, sa manjim ili većim uspehom, pripovedači, romansjeri, pesnici, ali najčešće im uspeva da izvrsno prikažu samu stvar, a suština, znaci vremena, ostaje negde u dubini, skrivena, možda je to i namerno, za neko čitačevo buduće istraživanje.

Ivan Čolović u svojim spisima, neka bude oprošteno ovakvo žanrovsко određivanje njegovog stvaralaštva, govori o svom vremenu, i to oštro, pokazujući stvar (vreme i sve nas u njemu — kako mu to samo divno polazi za rukom na stotinak i nešto stranica između korica jedne jedine knjige) i prodire do njene suštine — do znakova vremena — koju spušta pred pogled unezverenog čitaoca.

Da bi svog čitaoca pripremio za bezbolniju recepciju Čolović vešt i lukavo struktura knjigu polazeći od edukativnih ogleda o strukturalizmu (objavljenih u periodici pre dvadesetak godina) da bi se pozabavio analizom dve pojave koje su pune znakova ovog vremena *Danom muške finoće* (briljantan ogled o Danu žena, prvi impuls budućeg zapisu *Laži i istina mita*) i *Semiolegijom sporta*, a zatim uvodi čitaoca u na prvi pogled nespojive oglede o Bataju (pogovor u knjizi Ž. Bataj »Erotizam. Suze Erosove«, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1968) i Frejzeru (Predgovor drugom izdanju Frejzerove »Zlatne grane«, BIGZ, Beograd, 1977). Bila je to priprema nedužnog čitaoca za problem »pokravanja i oslobođenja vremena«, »obnove retorike« i »laži i istine mita«.

Sve je ovo Čolović učinio da bi čitaoca pri-

bližio svom učitelju, ili je možda srećnije reći »duhovnom vodiču« Rolandu Bartu o kojem već u prvoj rečenici ogleda kaže: »Pitanje morala književnosti jedna je od glavnih tema kritičke misli Rolanda Barta...« i analizirajući Bartovo delo čak i u prigodnom tekstu (nekrolog) uvodi dobro pripremljenog čitaoca u suštinski problem ovog vremena »masovne kulture« i »divlje književnosti«, koje hrane masu, a šokiraju intelektualce (kako tipa Gluščevića tako i tipa Mandića) — uostalom, sreća je što je masa (gola — kako kaže Mandić) mnogobrojna i intelektualci oba tipa (i ostali tipova) malobrojni, sve do recepcije novokomponovane epitafa, epitafa i novinskih čitljivih.

Definišući naše vreme kao »vreme znakova« Čolović vrlo vešt otkriva »mogućnosti prevodenja sa koda jedne na kod druge kulture« i približava se Lajbnicovoj već pomalo zaboravljenoj opomeni: »Niko se ne mora plašiti da će nas razmatranje znakova odvući od realnosti, naprotiv, doveće nas do suštine stvari.« A pristup »suštini stvari« moguće je, izgleda, ponajpre u žanru koji je Čolović odabrao za oblik svoje interpretacije sveta u kojem živimo — eseju.

I ova Čolovićeva knjiga svojom gotovo anti-intelektualističkom intelektualnošću (odavno je Čolović raskrstio sa intelektualnošću »za zaseniti prostotu« i bavi se samo pravom stvari na pravi način) dosta je da predstavlja srpsku kulturu i književnu misao i izvan svojih jezičkih granica, a pojava ove knjige omogućila je nama samima da shvatimo sebe u ovom našem vremenu.

svet »iza ogledala«

Blagoje Baković: MAROKANSKE BAJKE, »Srpska čitaonica i knjižnica, Irig«, Novi Sad 1987. LETO — ROŽDESTVO I POGIBELJ, »Univerzitetska riječ«, Nikšić 1987.

zulja daki

»umetnost treba da je poput ogledala koje nam otkriva naš sopstveni lik« (H.L.Borhes: »Pesnička umetnost«)

»U ogledalu
što podnose ti ga
ugledaj svoj lik konačno.«
(B. Baković: »Leto«)

Poema »LETU« i knjiga »MAROKANSKE BAJKE« neosporno svedoče o zrenju pesnika čiji je talenat ubedljivo najavljen u prethodnim pesničkim zbirkama, posebno u »Poskoku« i »Šaptačevu smrti«. Bakovićeva zrelost očituje se, pre svega, u tematskoj razudzenosti, u sigurnom vladanju modernim jezičko-oblikovanim postupcima, u složenosti i bogastvu pesničkog izraza. Njegova pesma otvorena je za raznovrsne, naizgled nespojive sadržaje, od mitskih i literarnih do onih iz svakodnevice.

Posebna vrednot ovih Bakovićevih zbirki leži u inventivnoj kombinatorici raznorodnih motivskih elemenata u revni evokacije mitske prošlosti. Njegova interpretacija je kreativna jer mitski simboli, kao što su, na primer: lovac, zver, zmajačuvarka, šuma i slično, iako u asocijativnoj igri, zadržavaju svoja prvotna značenja, bivaju obogaćeni novim poetskim kontekstom kao prestrukturacijom smisla. Pri tome Baković vešt kombinuje lirske intoniranu narativnost sa svežim i jasno izdiferenciranim poetskim slikama, a celokupna njegova poezija, fragmentarna ali ne i konfuzna, ne i puka nagomilanost slike, osniva se na »hotičnoj produkciji slučaja«, tačnije, iskaz stavlja u slučajnu, slobodnu katenaciju. I to je up-

ravo ono što ovu poeziju čini »ljupkom usaglašavajućom puninom« (»Marokanske bajke«) ili »individualnim izdignutim do opšteldudskega (»Leto«).

Ogledalo je jedno od najčešćih simbola u Bakovićevu poeziju kao što je to i u delu velikog hacedora i stvaraoca, H.L. Borhesa.

Ogledalo je jedan od simbola za nedokučivost sveta. Na više mesta Baković beleži svoj strah od ogledala koji dolazi verovatno od unutrašnjeg otpora da se spozna i time fiksira sopstveni identitet, a čitavo Bakovićeve delo u znaku je bekstva od jednom zauvek utvrdenog »ja«. Na to najbolje ukazuju stihovi upisani kao moto u poemu »Leto«: »Ni jedno drugo ogledalo / Nije moglo tako da me rodi/ kao ta materica koju sam otkrio u prirodi«. O toj vrsti straha govore nam i drugi stihovi iz ove poeme, kao i stihovi iz prvog dela »Marokanskih bajki« pod naslovom »Sanan tvoj«.

Strah od ogledala kod Bakovića prouzrokan je, međutim, i jalovim radanjem slika koje ne kazuju ništa o suštini sveta, a zatrپavaju ga svojom brojnošću. »Sanjive ovce«, »trista džempera za trista jagnjadi«, »so sa stavljenih koža«, »prastara slika«, »pašnjak nasušni«, jedne su od mnogobrojnih slika prisutnih u »poziciji roždestva« B. Bakovića.

Ogledalo je i ponor koji prouzrokuje slatku vrtoglavicu, čežnju za nebićem. Ogledalo je i simbol lucidnosti, amblem umetnosti koja treba da nam kaže istinu o nama. Otuda i onaj tako borhesovski imperativ koji odjekuje u Bakovićevim stihovima poeme »Leto«, koje smo naveli na početku prikaza.